

BARTÓK BÉLA LEVELEIBŐL 1937-1945*
Levelek Voinovich Gézának, az MTA főtitkárának (facsimile, 1937), Veress
Sándor zeneszerzőnek és Szabó Dezső írónak (1939), ifjabb Bartók Béla:
Szabó Dezső posztumusz művének története,
továbbá részletek Bartók Péter Apám c. memoárjából (2004)
(Válogatta: Vásárhelyi Gábor)

1.

Méltóságos
Voinovich Géza urnak
A M.Tud.Akadémia főtitkára
BUDAPEST

Méltóságod felkérésének értelmében a következőkben számolhatok be a magyar népdalok egyetemes gyűjteményének kiadásával kapcsolatos munkálatokról.

1934.szeptemberétől kezdve folyik a sajtó alá rendezés munkája. Ez idő alatt -előkészítő munkaképpen- revideáltam az összes fonográf-hengereknek -számszerint 1026 hengernek- lejegyzéseit. Ugyanakkor Kodály a nyomtatott irodalomból válogatta ki az erre vonatkozó anyagot. A magyarsággal szomszédos népeknek /bolgár, szerb-horvát, tót, lengyel, ukrán/ az összehasonlítás céljából szükséges dal-anyagát lemásoltuk és részben rendeztük.

A következő évek munkaterve: 1/a már revideált magyar anyag végleges sajtó alá rendezése;-2/az így elrendezett anyag összehasonlítása a fent felsorolt népek dalaival.Ez előreláthatóan 3 esztendő vesz még igénybe.[A német anyaggal való összehasonlítás külön munka, ami külön kiküldött útján a berlini népdal-archivumban végezhető csak el, kb. 3-4 hónap alatt.]

Becslés szerint a sajtó alá kerülő anyag mintegy 12 ezer dallam. Ennek kiadása körülbelül 4 ezer quart oldalt tesz ki. Minimális nyomda és papír-költsége 100 ezer pengő volna; lehetséges, hogy ennél több.

Az egész anyag nyomdába adása 3 esztendő múlva lesz lehető. Nagyon kíváncsi vagyok, ha a következő 3 évben tartalékolni lehetne bizonyos összeget, mert három év múlva, mikor a nyomdába-adás megtörténhetik, hirtelenében aligha lesz majd lehetséges a szükséges összeget előteremteni. Tartalékolás helyett arról is lehetne szó, hogy az évente kapott összeget papírokat vásárolna a M.Tud.Akadémia és azt tartalékolná, hiszen tudvalevő dolog, hogy a nyomdaköltségek nagyrészt a papíros költsége teszi. Azonfelül nem utolsó szempont az sem, hogy a papírárak állandóan emelkednek.

Kiváló tisztelettel

Budapest, 1937.szeptember 14.

Bartók Béla

2.)

**Bartók Béla levele Veress Sándorhoz
Budapest, II. Csalán út, 29., 1939. jan. 3.**

Igen tisztelt Veress úr!

Levélíráshoz leülni – ez számomra mindig nehéz egy dolog. Ebben az esetben még az is fokozta az elhatározás nehézségét, hogy nem valami könnyű erről a tárgyról írni.

Az az értesülése, hogy én Magyarországot elhagyom, téves. De ez a hír már egy idő óta el van terjedve – sokan szóltak nekem erről.

Más kérdés persze, hogy ki kellene-e vándorolni (amennyiben lehetséges) vagy sem. Többféle szempontból lehet ehhez hozzászólni.

Ha valaki itt marad, holott elmehetne, ezzel hallgatólag beleegyezik mindabba, ami itt történik, mondhatják. És ezt még meg sem lehet nyilvánosan cáfolni, mert akkor abból csak baj lesz, és céltalanná válik az itt maradás.

Viszont azt is lehetne mondani, bármilyen kátyúba is kerül az ország szekere, mindenkinek itthon kell maradnia és segítenie a dolgokon tőle telhetőleg. Csak az a kérdés, van-e belátható időn belül remény arra, hogy eredményes segítő munkát lehet elérni. Hindemith ezt próbálta Németországban 5 évig, de ezután, úgy látszik elfogyott a bizalma.

Nekem – de hát ez teljesen egyéni dolog – nincs semmi bizalmam. Viszont bizonyos munkákat (még legalább egy esztendeig) csak itt végezhetek, mert múzeumi anyaghoz vannak kötve. Másrészt nem látok sehol olyan országot, ahova érdemes volna kimenni, ha egyszerű továbbtengődésnél többet akarnék.

Szóval egyelőre teljesen tanácstalanul vagyok, habár érzésem azt mondja, aki csak tud, menjen el.

De másokat ilyen irányban befolyásolni nem akarok.

Jövő év febr. vagy márc.-ában az Egyesült Államokba megyek néhány (5-6) hétre. Ott mindenesetre körül szeretnék nézni – ha ugyan addig nem jön közbe valami, ami az egész utazást megghiúsítja.

Itt bizony jócskán romlottak az állapotok. A választás eredménye sem olyan rózsás, ahogyan azt egyesek látják. Végeredményben a főpárt és a mellékpárt közt ugyanaz a különbség, mint a szociáldemokraták és a kommunisták közt: ugyanazt akarják, de az egyik óvatosan haladva és (ál-) alkotmányosság leple alatt, a másik meg hirtelenül durván, nyílt zsarnoksággal. Aztán meg bármely nap arra ébredhet a kormányunk feje, hogy „megbízható” többségének javarésze hirtelen átpártolt a nácikhoz.

Kodálynak semmi szándéka sincs elmenni, tehát végső esetben a népzenei kiadvány munkáit ő vezetné tovább (ha ugyan nem veszik el tőle parancsszóra és nem bízzák pl. valami híres népdalszerzőre).

Hallott arról a filharmóniai hangv. betiltásról? Azt mondják, egy idegen állam (no vajon melyiké) követe kényszerítette ki!

Ilyen körülmények közt tulajdonképpen nem vállalkozhatik az ember többé hangversenyszereplésre.

Szeretném tudni, mit határozott, haza jön-e és mikor? Én jún. 25. táján utazom el egy hónapra; nyáron különben is szünetel az akadémián a munka. De ha Ön dolgozni akarna, a lengyel és ukrán anyagot rendezhetné, igaz, hogy csak velem való előzetes megbeszélés után foghatna ebbe.

Szolgálhatok még egy-két hírrel. Megkötöttem a szerződést Boosey & Hawkes-szal; ezentúl náluk fognak megjelenni műveim. A már megjelentekhez a bécsi U.E. konokul ragaszkodik.

Ortutayékat kénytelen voltam otthagyni.

Ortutay szava – nem tartó és – szava nem hihető embernek bizonyult.

Sokszor üdvözli

Bartók Béla

U.i. Sinkaynak is csak most küldhettem –

-----tagadó választ.

3.)

- BARTÓK BÉLA -

LEVÉL SZABÓ DEZSŐNEK

„Budapest, 1939. május 22.

Szabó Dezső úrnak

Az Elsodort Falu 20. évfordulóján jól esik látnom, hogy tisztelői Önt életének egyik nagy fordulóján szeretetük és megbecsülésük jeleivel veszik körül.

Az ún. hivatalos köröknek immár közmondásos közönye a magyarság egyetemes érdekeiért küzdők iránt – azt hiszem – most is bebizonyították, hogy e szabály alól nem ismer kivételt. Akit a választottság stigmájával sújtott végzete, annak a kevés választottakon kívül nem is lehet másra, tömegre számítani. Ezért nem lehet Önt sem a tömeg kegyeltjének tekinteni, Adynak szerepe csak bevezető volt a népi művészetek megbecsültetéséhez s a magyarságnak lassú, de biztos, szakadatlan, felemelkedést jelentő életharcát betetőzte Ady s néhány kortársa működése. Ebben a nevelő munkában igen nagy része volt és van Önnek, aki regényeivel, novelláival s rengeteg sok tanulmányával, az egész magyar életre kiterjedő bírálataival több mint 30 éve mutat példát a bátor kiállásra s az öncélú magyarságnak, független nemzeti életnek kiküzdésére, féltékeny megőrzésére. Ez az utóbbi ma élet-halál kérdése ránk!

Szívből kívánom, hogy hosszú éveken át dolgozzék még a magyarság jövője érdekében, töretlen munkakedvvel és jó egészségben.

Igaz tisztelettel

Bartók Béla”

[Szöcs Zoltán: SZABÓ DEZSŐ EMLÉKKÖNYV (1993), 74. o.]

Szabó Dezső posztumusz művének története

Szabó Dezső a magyar irodalomtörténet egyik legvitatottabb személyisége, aki a változó politikai körülmények között kevés hivatalos támogatót, de sok hívet szerzett.

Korának jeles személyei között *Bartók Béla* is azok közé tartozott, akik értékelték Szabó Dezső munkásságát. Majd minden megjelent művét beszerezte, és ezeket egységes, keménykötésű sorozatba köttette.

Bartók Béla és Szabó Dezső ismerték egymást; különösebb társadalmi kapcsolat nem volt közöttük, de egymás előadásait látogatták.

Szabó Dezső bizonytalan anyagi körülmények között élén, gyakran folyamodott kisebb kölcsönökért ismerőseihez, és így jutott el egy közvetítő közreműködésével, a 30-as évek elején, Bartók Bélához, aki — szokásától eltérően — hajlandó volt egy kiadatlan művet átvenni, azt megőrizni, és adott esetben kiadását is előmozdítani. Ezért Szabó Dezső a Philadelphia kávéházban tőlem 200 pengőt vett át, aminek fejében megkaptam a 333 lapot tartalmazó kéziratot. Ez az összeg körülbelül egy havi jövedelme volt egy X. fizetési osztályba sorolt tisztviselőnek.

Kitört a II. világháború, apám elutazott Amerikába, bár az állandó hamis legendákkal ellentétben, eszében sem volt emigrálni. Sajnos váratlanul megbetegedett és ott halt meg 1945-ben. A magyarországi hagyaték egyetlen örököseként, az iratok rendezése során az elintézendők közé soroltam a kézirat ügyét, de a kommunista diktatúra nem tette számomra lehetségessé a kiadás megkísérlését, és vártam a jobb időket.

Sokan tudtak a kéziratról (az újságokban hamis híreket terjesztettek a terjedelméről: először 2500, majd 2000 oldalról írtak), megkísérelték tőlem megszerezni és bizonytalan sorsra juttatni.

Végre elérkezvén a rendszerváltozás ideje, nyilvánosságra hoztam a helyzetet, és némi érdeklődést is tapasztaltam, így a *Havi Magyar Fórum* ajánlatát elfogadva bízom benne, hogy Szabó Dezső életművének egyik utolsó láncszeme nem vész el az utókor számára.

Balatonakarattyá, 1993.

Iff. Bartók Béla

4.)

1080. ZÁDOR JENŐNEK — HOLLYWOODBA

Dr. Eugene ZADOR | 1433 N. Sycamore Ave. |

Hollywood 28, Cal.

from B. BARTÓK | 89 Riverside Drive | Saranac Lake. N.Y.

89 Riverside Drive

Saranac Lake, N.Y.

1945. júl. 1.

Igen tisztelt Zádor Ur!

Köszönöm jún. 19.-i levelét. Ugyanebben az ügyben éppen egy év előtt fordult valaki hozzám. Én annak azt mondtam, hogy elvben vállalnám, de pontos részleteket kérek Schildkret úrtól. Többet aztán az Ön leveléig nem hallottam róla. Most ugyanazt mondhatom: elvben vállalom, de kérek részleteket. Nevezetesen:

1) miről van szó: zenekari műről, vagy vokálisról (kórus, vagy kórus szólistákkal vagy mindegy?); vagy zenekar kórossal? Ha csak zenekari (Ön később levelében „Preludium”-nak nevezi), akkor miképpen domborodjék ki a biblikus jelleg?

2) van-e határidő?

3) a) föltételezem, hogy csak a lemezfelvétel jogainak átadásáról van szó; ebben az esetben a mű persze nem jelenhet meg (mert akkor a bölcsh. Zwanglizenz-rendszer alapján más is felvételt készíthet róla. b) mekkora időszakra (5 évre, tíz évre, örökre) való jogátadásról van-e szó?

4) Kinyomatásra is átadni a jogokat Sch. urnak kissé bonyolult dolog volna, mert kinyomatásra kizárólagossági szerződés van Boosey & Hawkes-sal. De ha nem adok B. & H.-nak egy művet kinyomatásra, akkor a gramofón felvételi joggal szabadon rendelkezem.

Tehát kimerítő tájékozódást kérek Schildkret úrtól (fenti címem szept. közepéig érvényes, azontúl 309 West 57th New York a cím).

Magyarországból renkívül lesújtó hírek érkeznek: rettentő pusztulás, borzasztó inség, fenyegető káosz [t.i. nagyszámú eredeti bpesti ujság kerül — nyilván az orosz követség útján — egy itteni magyar kommunista ujsághoz, és az facsimile-ben reprodukálja; néhány magánuton jövő hírt is kapott egy-két ember]³⁰⁵. Amint én látom a dolgot, egyelőre gondolni sem lehet a hazamenetelre. Nem is volna mód reá: se szállító eszköz, sem [orosz]³⁰⁶ engedély. De még ha volna is mód rá, szerintem ajánlatosabb megvárni a fejleményeket. Tudjisten hány esztendeig fog tartani, míg az ország valamennyire is össze tudja szedni magát (ha ugyan egyáltalán tudja). Pedig én is szeretnék hazamenni, de végleg — — — — —

Sokszor üdvözli igaz híve

Bartók Béla

^{305, 306} Bartók szögletes zárójelei.

5.)

A II. világháború idején a magyar vezetés a tengelyhatalmak politikai szövetségese volt (ha nem lett volna így, valószínűleg azonnal bekövetkezett volna

1. „Bartók Béla oroszországi útjáról”, *Zenei Szemle*, 1929, XIII/II. kötet.
2. Levél Ceruttiné Paulay Erzsébetnek, 1929. február 6.

a német megszállás). A nyugati országokban már a háború alatt akadtak egyes magyar körök, amelyek előre látták a németek vereségét, „emigráns kormányt” alakítottak, és várták a háború végét. Az egyik ilyen csoport azt jósolta, hogy Magyarországot a nyugati hatalmak fogják megszállni, egy másik, hogy az orosz befolyási övezetbe fog esni. Apám ellenállt azoknak a kísérleteknek, melyek egyik vagy másik táborba próbálták őt csalogatni.

Különösen nehéz helyzetben volt az Eckhardt Tibor vezette emigráns kormánnyal kapcsolatban. Ennek a csoportnak a tagja volt Bátor Viktor is, aki korábban igen nagy segítséget nyújtott az USA-ba való beutazásomhoz szükséges vízum megszerzésében. Egyszer egy összejövetelt tartottak Bátor Viktor lakásán, ahol Eckhardt Tibor és társai a vacsora után visszavonultak apámmal egy külön szobába. Hosszú idő múlva kerültek csak elő, és apám határozottan fáradtnak látszott. Később elmesélte anyámnak és nekem, hogy a beszélgetés, mint várható volt, arról szólt, hogy csatlakozzon a csoporthoz, amit ő nem akart; mivel azonban lekötelve érezte magát Bátor Viktornak, végül belement abba a kompromisszumba, hogy tagja lenne a szervezetben egy kulturális bizottságnak.

Foglalkoztatta Magyarország jövője:

De ami a legjobban nyugtalanít, az a késlekedés és a lassú előrehaladás a „csatatereken”. A végét nem lehet látni – Európa (emberek és műkincek) elpusztítása pedig késlekedés nélkül, könnyörtelenül folyik tovább. ... És szegény Magyarország sorsa, hátában az orosz veszéllyel – a jövő kilátásai meglehetősen sötétek.¹

Az „orosz veszéllyel” kapcsolatos balsejtelve nem csökkent akkor sem, amikor Magyarországon már véget ért a háború. Amikor a náci megszálló erőket kiverték az országból, apám megírta nekem az első híreket az új kormány megalakulásáról:

Új miniszterelnökünk, Miklós Béla, Bátor szerint nagyon rendes ember. Az új „kormányban” 3 kommunista magyar is van; ezek Moszkvában csücsültek és várták a „haza utazásra” a jelszót! Van aztán még 3-4 kiskgazdapárti és néhány ismeretlen alak, meg aztán egy gróf is (néhai Teleki fia). Hát majd meglátjuk.²

Apám „várjunk és majd meglátjuk” hozzáállása, amit élete végéig hangoztott, akkor is megmaradt, amikor 1945 áprilisában hazahívták az új Parlament-

1. Levél Wilhelmine Creelnek, 1943. december 17.

2. Levél Bartók Péternek, 1945. január 1. Bartók Béla végrendelete Bátor Viktort nevezi meg a végrendelet végrehajtójaként és vagyonkezelőjeként. Az említett gróf Teleki Pál fia, Géza volt.

be. „...várjunk még a lelkesedéssel”, írta nekem; többet akart tudni arról, hogy vajon mi következik ezután. További néhány hét múlva a fenntartásai tovább erősödtek:

...A választásról szóló hírek megalapozottnak tűnnek. Körülbelül 180 képviselőt választottak Budapestről az Alsóházba, köztük négy menekültet, ez utóbbiak egyike én vagyok. Ez egy ideiglenes képviselőház (vagy nevezhetnénk akárhogyan), és természetesen csodálatos, hogy azok a szegény budapesti emberek, a legnagyobb nyomorúság közepette emlékeztek ránk és ki akarták fejezni a ragaszkodásukat. Ennyi az egész, ami gyakorlatban nem jelent semmit. Magas fizetés, vagy gyors hazautazás: mindez képtelenség. Mint már mondtam, ez a gyülekezet ideiglenes – természetesen nem lehet szabályos választásokat tartani ilyen rendetlenség és felfordulás közepette. Az ég tudja, mikor és hogyan lesznek szabályos választások, és azoknak mi lesz az eredménye. Én úgy gondolom, hogy az oroszok meg fogják szervezni (mondjuk 6 hónap alatt) azt, hogy az emberek „szabadon” (!) meg fogják szavazni az ország szovjetizálását, és azt, hogy a nagy Sz. Sz. Sz. R.-hez csatolják. Megkapjuk a budapesti újságokat (újranyomja őket itt egy magyar kommunista napilap), és a hírek egyszerűen elképesztőek...

Az egyik újság közölte a „háborús bűnösök” listáját. Dohnányi is szerepel rajta!

Így hát Ön egy háborús bűnös műveit játssza!

Hosszú évekbe, talán vagy húsz évbe is beletelik, amíg valamilyen tisztességes emberi élet (ha egyáltalán) lehetséges lesz ott...

Pillanatnyilag úgy látszik, azt akarják, hogy menjek vissza. Pillanatnyilag –. Hogy mi fog történni fél év vagy egy év múlva, senki sem tudja. Lehet, hogy addigra már én is háborús bűnösnek leszek kikiáltva, az ég tudja, miért. Senki sem tudja megmondani. – Még nem tudom, mit csináljak.

Beszámolt a magyar népzenei gyűjtemény tönkretételéről szóló korai, bizonytalan újsághírekről is, és hozzátette:

Mik azok a választások ehhez a fájdalmas eseményhez képest! Az a gyűjtemény egyedülálló volt az egész világon, nem lehet pótolni. És 40 évi munka (ráadásul, a népművészeti tárgyak teljes gyűjteménye is elpusztult, egy olyan művészet, ami nem létezett, nem létezik és nem is fog létezni sehol másutt). Bizony, ezek nem az öröm, hanem a gyász, a könnyek, a zokogás napjai. Hogy Ady híres sorait idézzem:

„Sírni, sírni, sírni – .”

Azt hiszem, a legjobb lenne, ha lemondana minden visszatérési tervről; hogyan is tudna élni olyan embertelen körülmények között, amelyek ott ki tudja, hány évig fognak uralkodni.¹

Amikor megkapta a valós híreket a népzenei gyűjtemény sorsáról, és megtudta, hogy a hengerek nem a háborús események, hanem betöréses lopás során mentek tönkre, a megszálló hadsereget tette felelőssé:

A Néprajzinek hengereit „rablók” áprilisban tönkre tették (nyilván „rablóruhában” amely történetesen nagyon hasonlított muszka katonai egyenruhához. Most legalább tudhatod, Pali, hogy milyen is a rablóruha!)

A 13 ezer dallamlejegyzés mindkét példánya megvan, gondosan elrejtve (ki elől kellett ezt még jun. 25.-én is rejtegetni?) [...]

Gondoljatok vissza arra, hogy az áprilisi pesti ujságok csak kárról beszéltek, de rablókról nem, és aztán elmélkedjete a rablók kilétéről –²

Más jelek is mutatták, hogy Közép- és Kelet-Európa milyen irányba halad:

De Svájc útján hazulról ugysem kaphatunk hírt, hiszen Magyarországot az oroszok teljesen elzárták a külföldtől. – Egy amerikai ujságíró valahogyan bejutott Jugoszláviába, de hamarosan megint igyekezett ki is jutni. Kintről aztán azt írja, hogy lehetetlenség volt ott működni; majdnem minden híradását elfojtotta a cenzúra. Nagy (titói) zsarnokság dühöng ottan – mondja –. Azt a pár száz idegent, aki hivatalból ott van, állandóan polgáriruhások figyelik: jaj annak a bennszülötnek, aki idegennel szóba mer állani. (Kedves, mi? Mintha csak 10-15 év előtti oroszországi híreket látna az ember.) Magyarországon egyelőre még nem itt tartunk. Egyelőre –.³

Apám attól félt, hogy Magyarország „csöbörből vödörbe” fog esni,⁴ és ezt a félelmét többször is kifejezte. Ebben az összefüggésben egy barátjának⁵ elmesélt egy kellemetlen esetet, amely az 1930-as évek végén történt. Ferencsik János elégedetlen volt a zenekar egyik tagjával, de nem volt hatalma ahhoz, hogy alkalmasabb emberre cserélje. A gyenge zenész a barátja volt ugyanis

1. Levél Agnes Butchernek, 1945. június 23. A kanadai Agnes Butcher Bartók Béla zongoristanövendéke volt Magyarországon egészen a II. világháború kitöréséig, amikor haza kellett térnie.

2. Levél Dr. Kecskeméti Pálnak és feleségének, 1945. július 21.

3. Levél Bartók Péternek, 1945. július 15.

4. 1945 nyarán folytatott beszélgetés, Dr. Kecskeméti Pál közlése.

5. 1945 nyarán, Dr. Sugár Istvánnal folytatott beszélgetés.

egy náci párttagnak, és így érinthetetlen volt. Eddig tartott a történet, s apám nyomatékkaal tette hozzá: „Gondolod, hogy ez most másképp lenne?”

1945 nyarának elején, a terveit tudakoló levélre válaszolva ezt írta:

Magyarországról rendkívül lesújtó hírek érkeznek: rettentő pusztulás, borzasztó ínség, fenyegető káosz. ... Amint én látom a dolgot, egyelőre gondolni sem lehet a hazamenetelre. Nem is volna mód rá: se szállító eszköz, sem [orosz] engedély. De még ha volna is mód rá, szerintem ajánlatosabb megvárni a fejleményeket. Tudjisten hány esztendőig fog tartani, míg az ország valamennyire is össze tudja szedni magát (ha ugyan egyáltalán tudja). Pedig én is szeretnék hazamenni, de végleg – ¹

A „de” szónak az utolsó mondatban igen nagy jelentősége van, mivel kifejezi azt a tartózkodást, ami már világossá vált a levél megelőző részéből; ez egybevág azzal, amit apám ugyanez év szeptemberében nekem mondott erről a kérdésről.² Vágyódása és kötődése Magyarországhoz nem volt kétséges; szeretett volna visszatérni; de először látni akarta, hogy a helyzet nem lesz-e bizonyos tekintetben hasonló ahhoz, ami miatt 1940-ben elhagyni kényszerült az országot; mert ha idő előtt hazamenne, lehet hogy ismét távoznia kellene. A háború befejezése nem volt elegendő a számára ahhoz, hogy felszálljon az első keletre tartó hajóra, mint ahogy nem egyedül a háború volt az oka kivándorlásának sem. Látnia kellett a háború utáni Magyarországon a fejlődés irányát ahhoz, hogy el tudja dönteni, önkéntes száműzetésben marad-e, vagy visszamegy. Másképp fogalmazva, apám vissza akart térni a hazájába, de csak akkor, amikor úgy látta volna, hogy végleg – azaz örökre – ott is tud maradni.

A politikai véleményformálásban nem állt meg a nácik, az elveik és cselekedeteik iránti ellenszenvnél. Határozott véleménye volt Magyarország politikájáról és arról a végzetes kivárásról, ami a nyugati Szövetségesek győzelme után következett. Eredendő ellenszenvvel viseltetett a kommunista Oroszország módszereivel szemben is, amelyekkel elfojtotta az ellenvéleményeket és a szólásszabadságot; felismerte, hogy ugyanez történik Jugoszláviában, és bár Magyarországon „még nem”, de lehetségesnek tartotta, hogy később igen, miután az ország a háború végén szovjet befolyás alá került. Tartott attól, hogy végül az ott élők Magyarországon sem mernek majd a nyugati látogatókkal szabadon beszélni, hogy a cenzúra megakadályozhatja a hírek szabad kiáramlását, vagyis hogy az embereknek állandó megfigyelés alatt, egy rendőrállamban kell majd élniük.

1. Levél Zádor Jenőhöz, 1945. július 1.

2. Lásd az V. fejezetet.

Bírált azokat a magyar politikusokat, akik felelősek voltak azért, hogy az ország a rossz oldalra került, bírálta a megszálló hadsereg vezetőit, azt, hogy elzárták az országot a külvilágtól, és hogy elfojtották a sajtószabadságot. Szkeptikus volt az ország jövőjét illetően, és szerette volna tudni, mikor válik lehetővé a „tisztes ember élet”. Egyáltalán nem lelkesedett azért, hogy tagja legyen Magyarország háború utáni kormányának, bár felkérték erre, mert nem tudta, hogy milyen körülmények között „választották meg”. Fenntartásai elegendők voltak ahhoz, hogy habozzon visszatérni, annak ellenére, hogy az országhoz, a vidékhez, az emberekhez és kultúrájukhoz való érzelmi ragaszkodása sosem szűnt meg. Az 1945-ös állapotok nem győzték meg arról, hogy Magyarország várható jövője lehetővé teszi számára a végleges visszatérést.

Igazi magyarnak vallotta magát, s mégis távol tudott maradni a hazájától, éppúgy, ahogy nem szűnt meg magyarnak lenni akkor sem, amikor a náci korszakban elhagyta Budapestet. Azt szerette volna, ha Magyarország felszabadul az idegen befolyás alól. Teljesen nyilvánvaló, hogy ezt nem csak a német befolyásra értette; arról volt csak szó, hogy akkor, amikor ezt az óhaját kifejezte, épp a németek igázták le az országot. A cél, amit fiatalon maga elé tűzött, s ami a magyar népzenei örökség felkutatására ösztönözte, nem csupán egy bizonyos befolyás megszüntetése, hanem az ősi magyar kulturális identitás megőrzése és megerősítése volt. Amit akart, és amit látni szeretett volna, az Magyarország kulturális, gazdasági és ideológiai függetlensége és a magyar nép szabadsága.

* * *

6.)

Édes Péterkém, oly nagyon várjuk leveled! – Jobbam érzem magam és majd fogok kapni vérszegénység ellen gyógyszert. – Tudod-e, hogy Apu főz, mosogat, vásárol, elgondoz. – Ölel-csókol Anyud

Még szerencse, hogy nem egyszerre voltunk betegek Anyu meg én: az lett volna csak a nemulass!

Sokszor csókol

Apu

P.S. Küldtem megint néhány magyarországi ujságot. Aztán jött egy, abból kiderült, hogy a Városi Színház, Zeneművészeti Főiskola megvan. Egy másikban hogy Unger Ernő játszott a Székesfővárosi zenekarral Ferencsik vezényelt. Egy felhívást közölt az egyik Veress Sándor, Szabolcsi, Kadosa aláírásával. (Élnek, élnek, ottan élnek).¹

* * *

[New York], 1945, jun. 6.

Édes Péter!

Mi is egyre nagyobb szünetet tartunk – – – részben mert nagyon kedvetlen vagyok a magyar meg az általános helyzet miatt! Ami azonban téged most elsősorban érdekel az az, hogy Anyu most már jóformán teljesen jól van, szépen főzikél, járkál, csak még nem egészen olyan friss, mint volt. Az orvos azt mondja, hogy semmi rendellenes nincs és nem is volt, csak éppen arra a (nem kellemes) ellenőrző vizsgálatra szükség volt. Tegnapelőtt jött meg utolsó leveled azzal a hírral hogy a mellékfoglalkozásod ideiglenes. Nagy kár! Hát persze ilyen csalódások mindig érhetik az embert. Azelőtt (talán tíz nappal) érkezett a leveled az utalvánnyal. Hanyadik ez? Én már teljesen elvesztettem az utalványok közti tájékozódó képességemet.

Sokat irtál abban az esetleges hazamenetelről, a jövőről. Ó, hát hogy gondolod azt?! Nyilván még egy év múlva sem lesz alkalmatosság ami hazavigye az embert. Várni, várni, várni és – sírni, sírni, sírni, sírni – ez az egész amit tehetünk. Mert lassanként kezdenek ideszívárogni hírek; és ezek nagyon riasztók. Megdöbbentők. Becslésem szerint 5 éven belül sem lesznek otthon tisztességes emberi életre alkalmas körülmények. Tegnap egy képes folyóiratot láttam, pestit, máj. 2-ik feléből. Egy Kodály interjú van benne. Az ujságíró azzal kezdi, hogy Bartók és Kodály 40 évvel ezelőtt kezdett gyűjteni. Munkájuk eredménye a Nemzeti Múzeumban volt, és ez mind elveszett most. Aztán átadja a szót Kodálynak, aki ilyesfélét mond: „Én is csak a lapokból érte-

1. Idézet *A kékszakállú herceg vára* szövegéből.

sültem, hogy 5 évi (!) munkánk elpusztult. Első pillanatban megdöbbentem(!), de aztán arra eszméltem, hogy nem kell a múlt bajaira, pusztulásaira gondolni most, hanem a jövő lehetőségeire (mint az Operaház igazgatója beszél). A hír teljesen zavaros; nem tudni mi pusztult el, hol pusztult el. Mi az hogy „5 évi”? ha „40 évi” a munka? A felvételek, vagy a lejegyzések, vagy minden elpusztult? Hogy-hogy? Hiszen a lejegyzések 3 különböző helyen voltak.

Egy máj. 9-i ujságban „házzámlálási” adatok vannak a pesti oldalról: 855 ház (3½ %) teljesen elpusztult, 52 % megrongálódott, 19 % teljesen ép maradt, a többit súlyos kár érte. 200 ezerrel kevesebb a lakó (a pesti részen), mint 1941-ben. – Természetesen Budán sokkal nagyobb a kár de ezt még nem írták össze.

Milroy ma itt volt, hírt kapott – teljesen autentikus – az amerikai misszió két tagjától: szülei, „menyasszonya” megvannak és jól vannak, de a Mérleg u. 4. (Gresham) ahol laktak, elpusztult. Öccsét és unokaöccsét a nácik még tavaly elhurcolták, nincs hír róluk. Szüleit ingóságaikból először a nácik, azután az oroszok fosztották ki. Az oroszok részéről fosztogatások és más erőszakoskodások napirenden vannak. Hát így vagyunk otthon.

Máj. 4-e tájt előadták 2-ik vonósnégyesemet; egy másik napon az operában a Fából faragottat (Failóni alatt). Mi haszna, mi haszna! (Ezeket ujságban láttam).

Valami hír jött hogy Kodályt is, engem is a Tudom. Akadémia igazgatósági tagjának választottak meg.

Háborús bűnösök névsorát is láttam (war criminals). Köztük van Dohnányi, Palló Imre (a Hány János kreálóját) Erdélyi József (a költő) és sok ismeretlen név (tisztéké, náci politikusoké stb.)

Jun. végén utaznánk Saranac Lake-re. Ottani címünk: c/o Mr. Max Haar, 89, Riverside Drive. Akkortájt írj röviden ide is, röviden oda is; mert nem tudom, mikor indulunk.

Vajjon a 2-ik magyar ujságküldeményemet megkaptad-e (1st class, 9-es bélyeggel)?

Sokszor csókol

Apu és Anyu

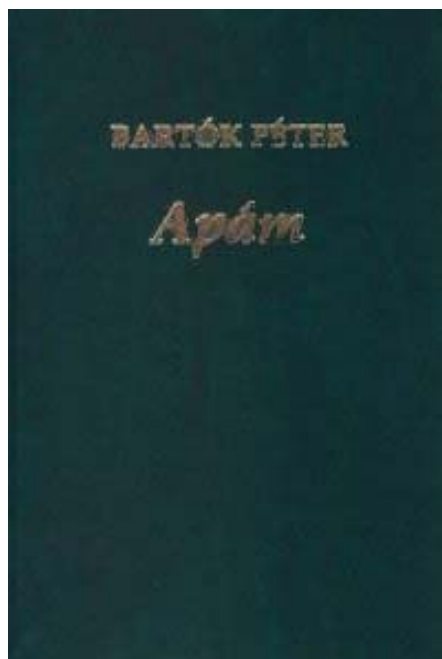
* * *

[New York], 1945. június 22.

Édes Péter!

Két leveled érkezett időközben. Az utolsóban arról írsz, nem volna-e jó máshova kérezned, az asztmád miatt. Ez nagyon nyugtalanító. Először is, mert azt mutatja, hogy az az állandó asztma mégis csak megvisel: folyton el-

***Bartók Béla** Voinovich Géza főtitkár úrnak (1937), Veress Sándornak, Szabó Dezsőnek (1939) írt levelét, ifjabb Bartók Béla édesapja és Szabó Dezső kapcsolatáról szóló írását, továbbá Bartók Béla Zádor Jenőnek (1945) írt levelét, valamint Bartók Péter: Apám (EMB 2004) c. könyvéből közölt részleteket Vásárhelyi Gábor, Bartók Béla magyarországi jogörököse juttatta el a Parlandóhoz Virághalmy Ágnes: Miért is „emigrált” Bartók Béla? c. esszéjének zenetörténeti háttéréül (2018/7. szám)

Bartók Péter c. memorjából származó 3-5. sz. részlet teljes terjedelmében megismerhető a másolatok alján található oldalszámok (231-236., 310. és 311.) alapján.